

Katharina Hagen

De smaak van appelpitten

Roman

Vertaling
Nelleke van Maaren

Cossee
Amsterdam

HOOFDSTUK I

Tante Anna stierf op haar zestiende aan een longontsteking die vanwege haar gebroken hart en de nog niet ontdekte penicilline niet te genezen was. De dood trad in op een late julimiddag. Toen Anna's jongere zus Bertha vervolgens huilend de tuin in holde, zag ze dat met Anna's laatste reutelende ademtocht alle rode aalbessen wit waren geworden. Het was een grote tuin, de vele oude bessenstruiken bogen door onder de zware vruchtenlast. Ze hadden allang geplukt moeten worden, maar toen Anna ziek werd, dacht niemand meer aan de bessen. Mijn grootmoeder had me dat vaak verteld, want zij was destijds de gene geweest die de treurende aalbessen had ontdekt. Sindsdien stonden er alleen nog zwarte en witte bessen in de tuin van mijn grootmoeder, en elke latere poging om een rode bessenstruik te planten mislukte, aan de takken groeiden alleen witte bessen. Maar dat stoorde niemand, de witte smaakten bijna zoeter dan de rode, bij het sap maken ruïneerden ze niet je hele schort, en als de gelei klaar was, had hij een bleke, glanzende, geheimzinnige doorzichtigheid. 'Ingemaakte tranen' noemde mijn grootmoeder het. En op de planken in de kelder stonden nog steeds potten in alle maten en soorten met aalbessengelei uit 1981, een bijzonder tranenrijke zomer, Rosmaries laatste. Een keer vond mijn moeder, op zoek naar ingemaakte au-

gurken, een potje uit 1945 met de eerste naoorlogse tranen. Dat gaf ze cadeau aan de Molenvereniging, en toen ik vroeg waarom ze in vredesnaam oma's heerlijke gelei aan een oudheidskamer ten geschenke gaf, zei ze dat die tranen te bitter waren.

Mijn grootmoeder Bertha Lünschen, geboren Deelwater, stierf tientallen jaren na tante Anna, maar toen wist ze al lang niet meer wie haar zuster was geweest, hoe ze zelf heette en of het winter of zomer was. Ze was vergeten wat je met een schoen, een draad wol of een lepel moest doen. In de loop van tien jaar stroopte ze haar herinneringen af met dezelfde voortvarende luchthartigheid waarmee ze haar korte, witte krullen uit haar hals streek of onzichtbare kruimels op tafel bij elkaar veegde. Het geluid van de harde, droge huid van haar hand over de houten keukentafel herinnerde ik me beter dan haar gelaatstreken. Ook dat haar beringde vingers zich altijd stevig om de onzichtbare kruimels sloten, alsof ze probeerden de voorbijtrekkende schimmen in haar geest vast te houden, maar misschien wilde Bertha alleen maar de grond er niet mee vol kruimelen, of de mussen ermee voeren die in de vroege zomer zo graag in het zand in de tuin baadden en dan de radijsjes uitgroeven. Later was de tafel in het verzorgingshuis van kunststof, en haar hand verstomde. Voordat haar geheugen haar helemaal in de steek liet, bedacht Bertha ons in haar testament. Mijn moeder Christa erfde het land, tante Inga de effecten, tante Harriet het geld. Ik, de laatste nakomeling, erfde het huis. De sieraden en meubels, het linnengoed en het zilver moesten tussen mijn moeder en mijn tantes worden verdeeld. Helder als regen-

water was Bertha's testament – en even ontnuchterend. De effecten waren niet veel waard, op het grasland van de Noord-Duitse laagvlakte wilde behalve koeien niemand wonen, het geld was niet veel, en het huis was oud.

Bertha moet zich hebben herinnerd hoezeer ik het huis vroeger had liefgehad. Van haar laatste wilsbeschikking hoorden we echter pas na de begrafenis. Ik was alleen gekomen, het was een verre, ingewikkelde reis met verschillende treinen: ik kwam uit Freiburg en moest het hele land door voordat ik ten slotte in het noorden, in het dorp Bootshaven bij de halte tegenover het huis van mijn grootmoeder uit een bijna lege lijnbus stapte die vanaf een spookachtig station in een klein stadje door allerlei gehuchten was geboemeld. Ik was kapot van de reis, het verdriet en de schuldgevoelens die je altijd hebt wanneer iemand gestorven is die je liefhebt, maar niet goed hebt gekend.

Ook tante Harriet was gekomen. Alleen heette ze intussen niet meer Harriet, maar Mohani. Toch droeg ze geen oranje gewaden en had ze geen kaal hoofd. Alleen een ketting van houten kralen met het portret van de goeroe wees op haar nieuwe, verlichte staat. Met haar korte, hennarode haar en haar Reebok-sportschoenen zag ze er niettemin anders uit dan de rest van het zwarte gezelschap dat zich in groepjes voor de kapel verzamelde. Ik was blij tante Harriet te zien, al bedacht ik beklemd en onrustig dat ik haar dertien jaar geleden voor het laatst had gezien. Dat was toen we Harriets dochter Rosmarie moesten begraven. Die onrust was me heel vertrouwd, tenslotte moest ik elke keer dat ik mijn gezicht in de spiegel bekeek aan Rosmarie

denken. Haar begrafenis was onverdraaglijk geweest, waarschijnlijk is het altijd onverdraaglijk als een vijftienjarig meisje moet worden begraven. Dus verloor ik destijds, zoals ze me later vertelden, het bewustzijn. Ik herinnerde me alleen nog dat de witte lelies op de kist een warme, zoet-vochtige geur verspreidden die mijn neus dicht kleefde en blaasjes in mijn luchtpijp veroorzaakte. Ik kreeg geen lucht meer. Toen cirkelde ik weg in een wit gat.

Later werd ik in het ziekenhuis wakker. Tijdens mijn val had ik mijn voorhoofd opengescheurd aan de trottoirband, en dat gat moest worden gehecht. Boven mijn neuswortel bleef een litteken, een bleek merkteken. Het was de eerste keer dat ik flauwviel. Daarna ben ik nog vaak flauwgevallen. Vallen zit bij ons in de familie.

Zo was tante Harriet na de dood van haar dochter van haar geloof gevallen. Bij de Bhagwan was ze gegaan, het arme mens, zo werd in de kennissenkring gezegd. Bij de sekte. Waarbij het woord sekte met gedempte stem werd uitgesproken, alsof ze bang waren dat de sekte op de loer lag om iemand te grijpen, zijn hoofd kaal te scheren en hem vervolgens, als de uitgerangeerde gekken uit *One flew over the Cuckoo's Nest*, door de voetgangerszones van deze wereld te laten dwalen en met kinderlijke vreugde cymbalen te laten klinken. Maar tante Harriet zag er niet uit alsof ze bij Bertha's begrafenis haar cymbalen wilde uitpakken. Toen ze me zag, omhelsde ze me en kustte me op mijn voorhoofd. Ze kustte vooral het litteken op mijn voorhoofd, maar ze zei niets en duwde me verder, in de richting van mijn moeder die naast haar stond. Mijn moeder zag eruit alsof ze de afgelopen drie dagen had gehuild. Bij haar aan-

blik kromp mijn hart ineen tot een gerimpelde klomp. Wat verschrikkelijk om je moeder te moeten begraven, dacht ik toen ik haar losliet. Mijn vader stond naast haar en ondersteunde haar, hij was veel kleiner dan de laatste keer en had groeven in zijn gezicht die ik nog niet kende. Een beetje terzijde stond tante Inga, en ondanks haar rode ogen was ze adembenemend. Haar mooie mond was naar beneden getrokken, maar bij haar zag dat er niet huilerig, maar trots uit. En hoewel haar jurk eenvoudig en hooggesloten was, maakte die niet de indruk van rouwkleding, maar van een elegant zwart jurkje. Ze was alleen gekomen en pakte mijn beide handen. Ik kromp even ineen, omdat ik werd getroffen door een kleine elektrische schok uit haar linkerhand. Aan haar rechterarm droeg ze haar barnstenen armband. De handen van tante Inga voelden hard, warm en droog aan. Het was een zonnige middag in juni. Ik keek naar de andere mensen: veel vrouwen met wit haar, dikke brillen en zwarte handtassen. Dat waren de vriendinnen van Bertha's koffiekraan. De vroegere burgemeester, en natuurlijk Carsten Lexow, de vroegere leraar van mijn moeder, een paar schoolvriendinnen en verre nichten en neven van mijn tantes en mijn moeder, en drie lange mannen die ernstig en onbeholpen naast elkaar stonden en onmiddellijk te herkennen waren als vroegere vereerders van tante Inga, omdat ze mijn tante nauwelijks durfden aankijken, maar haar toch nooit uit het oog verloren. De Koops, de burens, waren gekomen, en een paar mensen die ik niet thuis kon brengen, misschien uit het verzorgingshuis, misschien van de begrafenisonderneming, misschien van grootvaders vroegere notariskantoor.

Later ging iedereen naar het café naast het kerkhof om

koffie te drinken en boterkoek te eten. Zoals het gaat na begrafenissen, begonnen alle rouwende aanwezigen onmiddellijk te praten, eerst zacht murmelend, toen steeds luider. Zelfs mijn moeder en tante Harriet spraken opgewonden met elkaar. De drie vereerders stonden nu rond tante Inga, benen gespreid en rug kaarsrecht. Tante Inga leek hun eerbetoon te verwachten, maar nam het tegelijkertijd met milde ironie in ontvangst.

Het vriendinnengroepje zat bij elkaar en hield een koffiekransje. Aan hun lippen kleefden suikerkrumels en amandelschaafsel. Ze aten zoals ze spraken: langzaam, luid en ononderbroken. Samen met de serveersters droegen mijn vader en meneer Lexow de zilveren serveerschalen met bergen vierkantjes boterkoek de keuken uit en zetten de ene kan koffie na de andere op de tafels. De kransjesvriendinnen maakten wat grapjes met die twee attente jongemannen en probeerden hen voor hun kransje te werven. Terwijl mijn vader beleefd een grapje maakte, glimlachte meneer Lexow angstig en verdween naar naburige tafeltjes. Hij zou hier tenslotte blijven wonen.

Toen we het café verlieten, was het nog steeds warm. Meneer Lexow klemde metalen clips om zijn broekspijpen en besteeg zijn zwarte rijwiel dat onafgesloten tegen de muur stond. Hij hief zijn hand even ten afscheid en reed weg in de richting van het kerkhof. Mijn ouders en tantes bleven voor de deur van het café staan en knipperden tegen de avondzon. Mijn vader kuchte en zei: 'Die mensen van het notariskantoor, die hebben jullie wel gezien. Bertha heeft een testament gemaakt.'

Het waren dus toch juristen geweest. Maar vader was

nog niet uitgesproken, hij opende zijn mond en sloot hem weer, de drie vrouwen bleven naar de rode zon kijken en zeiden verder niets.

‘Ze wachten bij het huis.’

Toen Rosmarie stierf, was het zomer geweest, maar ’s nachts kroop uit de weiden al de geur van de herfst. Mensen koelden dan snel af als ze op de grond lagen. Ik dacht aan mijn oma die onder de aarde lag, aan het vochtige, zwarte gat waarin ze zich nu bevond. Veengrond, zwart en vet, maar daaronder zand. De opgeworpen hoop aarde naast haar graf lag te drogen in de zon, en steeds weer gleed er zand af, het liep in kleine stroompjes naar beneden als bij een zandloper.

‘Dat ben ik,’ had Bertha eens gekreund, ‘dat is mijn hoofd.’

Ze knikte in de richting van de zandloper op de keukentafel en kwam abrupt overeind uit haar stoel. Daarbij veegde ze met haar heup de zandloper van tafel. Het smalle houten ophanggestel brak, het glas versplinterde en het zand vloog alle kanten op. Ik was een kind, en haar ziekte was nog niet zo ver gevorderd dat je er veel van merkte. Ik knielde en verspreidde met mijn wijsvinger het witte zand over de zwart-witte tegelvloer. Het zand was heel fijn en glinsterde in het licht van de keukenlamp. Mijn grootmoeder stond ernaast, zuchtte en vroeg hoe ik die mooie zandloper had kunnen breken. Toen ik zei dat ze dat zelf had gedaan, schudde ze haar hoofd, schudde het steeds opnieuw, opnieuw en opnieuw. Toen veegde ze de scherven bij elkaar en gooide ze in de vuilnisbak.

Tante Harriet nam mijn arm; ik kromp ineen.

‘Zullen we?’ vroeg ze.

‘Ja, natuurlijk.’

Ik probeerde me uit haar zachte greep te bevrijden, ze liet direct los, ik merkte dat ze van opzij naar me keek.

We gingen te voet naar het huis, Bootshaven is een heel klein dorp. De mensen knikten ernstig toen we voorbijkwamen. Een paar keer kwamen oude vrouwen ons tegemoet en gaven ons een hand, maar mijn vader niet. Ik kende ze geen van allen, maar ze schenen mij te kennen en zeiden, weliswaar zachtjes – uit respect voor onze rouw –, maar toch met een nauwelijks te onderdrukken triomf dat het een ander had getroffen, dat ik eruitzag als Lüttje Christel. Het duurde een tijdje voordat ik begreep dat die Lüttje mijn moeder was.

Het huis was al van verre zichtbaar. De wilde wingerd overwoekerde de gevel en de ramen boven waren niet meer dan rechthoekige verdiepingen in de donkergroene rimboe. De twee oude linden bij de oprit reikten tot aan het dak. Toen ik de muur aan de zijkant van het huis aanraakte, voelden de ruwe, rode bakstenen onder mijn hand warm aan. Een windvlaag sloeg door de wingerd, de linden boogen door, het huis ademde oppervlakkig.

Aan de voet van de trap naar de voordeur stonden de mensen van het notariskantoor. De een gooide zijn sigaret weg toen hij ons zag aankomen. Toen bukte hij zich vlug en raapte de peuk op. Terwijl we de brede treden opliepen, boog hij zijn hoofd, hij had gezien dat wij hem hadden ge-

zien, zijn hals was rood aangelopen en hij woelde geconcentreerd in zijn aktetas. De twee andere mannen keken naar tante Inga. Ze waren beiden jonger dan zij, maar begonnen haar onmiddellijk het hof te maken. Een van hen haalde een sleutel uit zijn aktetas en keek ons vragend aan. Mijn moeder pakte de sleutel aan en stak hem in het slot. Toen het volle geklingel van de koperen bel aan de bovenste scharnier klonk, was op het gezicht van alle drie de zussen dezelfde halve glimlach te zien.

‘We gaan naar de werkkamer,’ zei tante Inga en liep alvast door.

De geur van de hal bedwelmde me, het rook er nog steeds naar appels en oude stenen. De met houtsnijwerk versierde houten uitzetkist van mijn overgrootmoeder Käthe stond tegen de muur. Links en rechts daarnaast de eikenhouten stoelen met het familiewapen: een hart dat door een zaag wordt gedeeld. De hakken van mijn moeder en mijn tante Inga tikten, zand knerste onder leren zolen, alleen tante Harriet volgde langzaam en geluidloos op haar Reeboks.

Grootvaders werkkamer was opgeruimd. Mijn ouders en een van de juristen, die jonge met de sigaret, schoven vier stoelen aan, drie aan de ene kant en een ertegenover. Hinnerks bureau stond, zwaar en onberoerd door al het gedoe, tussen de twee ramen die uitkeken over de oprit met de linden. Het licht brak in de lindebladeren en besprenkelde de kamer. Stof danste. Koel was het hier. Mijn tantes en mijn moeder gingen op de drie donkere stoelen zitten, een van de juristen nam plaats op Hinnerks bureaustoel die hij zo had gedraaid dat hij het bureau achter

zich had. Mijn vader en ik stonden achter de drie zussen, de twee andere juristen rechts bij de muur. De poten en leuning van de stoelen waren zo hoog en recht dat elk zittend lichaam zich direct in rechte hoeken vouwde – voeten en scheenbenen, dijen en rug, onder- en bovenarmen, hals en schouders, kin en hals. De zussen zagen eruit als Egyptische beelden in een grafkamer. En hoewel het rusteloze licht ons verblindde, verwarmde het de kamer niet.

De man op Hinnerks bureaustoel – niet die met de sigaret – knipte de sloten van zijn aktetas open en dat scheen voor de twee anderen een teken te zijn: ze kuchten en keken de eerste, blijkbaar hun chef, ernstig aan. Deze stelde zich voor als partner van de vroegere partner van Heinrich Lünschen, mijn grootvader.

Bertha's testament werd voorgelezen en uitgelegd, mijn vader werd tot executeur-testamentair benoemd. Er ging één vloeiende beweging door de lichamen van de zussen toen ze hoorden dat het huis naar mij zou gaan. Ik keek de partner van de partner aan. Die met de sigaret keek terug, ik sloeg mijn ogen neer en staarde naar het blaadje met de liederen van de rouwplechtigheid dat ik nog steeds in mijn hand klemde. Op de muis van mijn hand stonden de noten van 'O hoofd vol bloed en wonden' afgedrukt. Inkjetprinter. Hoofden vol bloed en wonden, haar als rode inktstralen zag ik voor me, gaten in hoofden, gaten in Bertha's geheugen, zand van de zandloper. Van zand kon glas worden gemaakt, als het heet genoeg was. Ik raakte met mijn vingers het litteken aan. Nee, er stroomde nog geen zand uit, alleen stof wolkte op uit mijn fluwelen rok toen ik mijn hand weer sloot en mijn benen over elkaar sloeg. Ik keek aandachtig naar een ladder die vanuit mijn knie op-

ging in het zwarte fluweel van de jurk. Ik voelde de blikken van Harriet en keek op. In haar ogen stond medelijden te lezen, ze haatte het huis. De herinnering aan Rosmarie. Wie had dat ook al weer gezegd? Vergeten. Hoe breder de ladders in Bertha's geheugen werden, des te groter de stukken herinnering die er doorheen vielen. Hoe verder ze werd, des te krankzinniger de wollen lappen die ze breide en die door het voortdurend laten vallen en samenbreien van steken of het opnemen van nieuwe steken aan de rand in alle richtingen uitdijden en krompen, spleten en verviltten. En overal en nergens voor het oprapen lagen. Mijn moeder had de breiwerken in Bootshaven verzameld en mee naar huis genomen. Ze bewaarde ze in een doos in de kleerkast in haar slaapkamer. Toevallig was ik ze eens tegengekomen en had met een mengeling van ontzetting en vrolijkheid de ene breisculptuur na de andere op het bed van mijn ouders uitgespreid. Mijn moeder kwam erbij, ik woonde niet meer thuis, en Bertha was al in het tehuis. Een tijdje keken we naar de wollen monsters.

'Je tranen moet je tenslotte ergens bewaren,' zei mijn moeder, als wilde ze zich verdedigen. Vervolgens zette ze alles weer terug in de kast. We spraken nooit meer over Bertha's breisels.

In ganzenmars liep iedereen de werkkamer weer uit, de hal door, terug naar de voordeur. De bel klingelde met een blikken geluid. De mannen gaven ons een hand en vertrokken, en wij gingen buiten op de trap zitten. Bijna elke gladde, geelwitte stenen plaat vertoonde een scheur, niet diagonaal maar in de lengterichting: vlakke stukken waren eraf gesprongen, lagen nu los en konden als deksels

worden opgetild. Vroeger waren het er niet zoveel geweest, niet meer dan een stuk of zes, zeven. We hadden ze als geheime opbergplekken gebruikt en er veren, bloesem en brieven in verstopt.

In die tijd schreef ik nog brieven, geloofde ik nog in wat geschreven, gedrukt of gelezen was. Inmiddels deed ik dat niet meer. Ik was bibliothecaresse bij de universiteitsbibliotheek in Freiburg, ik werkte met boeken, ik kocht boeken, en af en toe leende ik zelfs boeken. Maar lezen? Nee. Vroeger ja, toen wel, toen las ik zonder ophouden, in bed, bij het eten, op de fiets. Maar dat was afgelopen. Lezen, dat was hetzelfde als verzamelen, en verzamelen was hetzelfde als bewaren, en bewaren was hetzelfde als herinneren, en herinneren was hetzelfde als niet precies weten, en niet precies weten was hetzelfde als vergeten zijn, en vergeten was hetzelfde als vallen, en aan dat vallen moest een einde komen.

Dat was een verklaring.

Maar bibliothecaresse was ik graag. Om dezelfde redenen dat ik niet meer las.

Eerst had ik Duits gestudeerd, maar bij de colleges merkte ik dat alles wat na bibliograferen kwam me eigenlijk niet interesseerde. Catalogi, trefwoordenregisters, handboeken en indexen hadden hun eigen subtiele schoonheid, die zich bij vluchtig lezen evenmin openbaarde als de schoonheid van een hermetisch gedicht. Als ik me van een algemeen naslagwerk, met zijn door het vele gebruik soepel geworden pagina's, langzaam via verschillende andere boeken tastend een weg zocht naar een zeer gespecialiseerde monografie die vóór mij nog nooit door iemand behalve een bibliothecaris ter hand was genomen, gaf dat

me een gevoel van innige tevredenheid waarmee datgene wat ik voor mijn eigen tekst voelde zich nooit kon meten. Bovendien was dat wat je opschreef ook dat wat je niet hoefde te onthouden, en dus met een gerust hart kon vergeten, omdat je nu immers wist waar het stond, en daarmee trad weer hetzelfde in werking dat voor het lezen gold.

Wat ik vooral leuk vond aan mijn beroep was het opsporen van vergeten boeken, boeken die al honderden jaren lang op hun plaats stonden, waarschijnlijk nog nooit gelezen waren, een dikke stofkorst op de snede, en die toch hun miljoenen niet-lezers hadden overleefd. Ik had intussen zeven, acht van dat soort boeken gevonden en bezocht ze met onregelmatige tussenpozen, maar raakte ze nooit aan. Af en toe snuffelde ik er een beetje aan. Zoals de meeste bibliotheekboeken roken ze slecht, het tegendeel van fris. Het meest beroerd rook het boek over Oudegyptische muurfriezen, het was al helemaal zwart geworden en viel uit de band. Mijn grootmoeder had ik maar één keer in het tehuis bezocht. Ze zat in haar kamer, was bang voor me en deed het in haar broek. Een verzorgster kwam om haar luyer te verschonen. Ik kuste Bertha ten afscheid op haar wang. Die was koel en tegen mijn lippen kon ik het zachte net van rimpels voelen dat over haar huid lag.

Terwijl ik op de trap wachtte en de scheuren in de stenen met mijn vinger natrok, zat mijn moeder twee treden hoger en praatte op me in. Ze sprak zacht en maakte haar zinnen niet af, zodat de klank van haar stem nog een tijdje in de lucht leek te zweven. Geïrriteerd vroeg ik me af waarom

ze dat sinds kort steeds deed. Pas toen ze een grote, koperkleurige sleutel op mijn schoot legde die er met zijn eenvoudig gewelfde baard uitzag als een toneelrekwisiet in een kerstspreekje, drong eindelijk tot me door wat hier gebeurde. Het ging om het huis, het ging, hier op de vervallen trap, om Bertha's dochter, om haar dode zus die in het huis geboren was, om mij, en om Rosmarie die in het huis was gestorven. En het ging om de jonge jurist met de sigaret. Bijna had ik hem niet herkend, maar er was geen twijfel mogelijk, hij was het broertje van Mira Ohmstedt, onze beste vriendin. Mijn en Rosmaries beste vriendin.